

MŰHELY

KURTA JÓZSEF

„Könyvtábla-töltelék.”

A Vizsolyi Biblia töredéke a soproni jezsuita kollégium egy könyvkötésében¹

A könyvkötők körében megszokott gyakorlat volt, hogy régebbi könyvek, könyvkötések anyagát újrahasznosították. A táblákhoz szükséges kartont gyakran hulladékpapírból, eladatlan könyvek lapjaiból, megmaradt, másra már nem használható papíryananyagokból ragasztották össze, a borításhoz, a könyvgerincek megerősítéséhez pedig előszeretettel használták a sok esetben funkcióját veszített liturgikus kódexek, kinyomtatásuk miatt feleslegessé vált, esetleg megcsonkult kéziratos művek pergamen lapjait. Ez a látszólagos veszteség néha nyereség, hiszen így legalább töredékesen fennmaradt a közép- és koraujkori írásbeliségünk és könyvkultúránk néhány olyan darabja, amelyet egyéb forrásból már nem ismerhetünk.²

A fenti kategóriába tartozik a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárának egyik kötete, amely Giovanni Stefano Menochio (1575, Padova – 1655, Róma) olasz katolikus teológus, biblikus, jezsuita szerzetes egyik művét tartalmazza (1. kép).³

A címlapon szereplő bejegyzés szerint a könyv korábban a soproni jezsuita rezidencia, majd kollégium tulajdonában volt: *Residentiae Colleg: Sopronienensis Soc: Jesu* 1638.

A későbbiekben a kötet átkerült a budapesti Egyetemi Könyvtár tulajdonába, erről tanúskodik a címlap *verso*ján található címeres pecsét felirata: VNIVERSIT. HUNGARICÆ BIBLIOTH. REG. SCIENT. Adatok hiányában nem sikerült megállapítani, hogy a könyv mikor, milyen úton jutott a Teológiai Intézet könyvtárába, hiszen az 1895-ös alapítás után a gyűjteménybe vásárlás és adományozások útján sok helyről érkeztek könyvek.

A könyv önmagában is érdekes, hiszen a jezsuita szerző a barokk kor egzegetikai irodalmának jelentős alakja, a modern katolikus bibliatudomány szellemi előkészítő-je, aki ebben a művében a Bibliát egy modern, teokratikus

¹ A tanulmány egy korábbi változata megjelent a kolozsvári Református Szemle 102 (2009), 369–371. oldalain.

² <http://www.fragmenta.oszk.hu>; Czagány Zsuzsa – Muckenhaupt Erzsébet – Papp Ágnes: Liturgikus és kottás kódextöredékek a Csíksomlyói Ferences Kolostor egykori könyvtárának állományában. In: A Csíki Székely Múzeum évkönyve, 2005. Társadalom- és humántudományok. Csíkszereda, 2006, 149–231.

³ *Menochii, Stephani*: E societate Iesu hieropoliticon. Siue institutionis politicae. E s. scripturis depromptae, libri tres. Editione secunda correcti atque aucti. Cum Indice Rerum, atque locorum S. Scriptura. Coloniae Agrippinae, J. Kinckium, 1626. – VD17 23:294305N. Jelzete 5259 volt, jelenleg a bibliagyűjteményben található, B 142 szám alatt.

szemléletű politikaelmélet megalapozásának eszközéül tette meg, és kora gazdasági világának kérdéseit is igyekezett szentírási szellemben értelmezni.⁴

A tartalmán kívül azonban a kötése is különlegessé teszi ezt a nyomtatványt. Egykor ugyanis ez a kötet puha pergamenkötésben volt, amelynek alapanyagait a könyvkötő korábbi könyvek szétbontásából nyerte. A pergament egy középkori kódex lapja adta, a borító bélését pedig az 1590-es Vizsolyi Biblia néhány lapja. Erre figyelt fel Révész Imre, aki a címlap elé kötött üres lapok egyikére a következőket írta: *„Nb. E könyvnek egy felső réteg pergament kötése volt, régi, értéktelen latin írással; ennek lefejtése után előtűnt az alsó réteg, amely nem egyéb, mint a Károlyi-féle vizsolyi Biblia (1590.) egy vagy egynéhány lapja. A soproni jezsuita collegium számára tehát a compactor 1638 táján már ilyen könyvtábla-töltelékét használ vala. Kv. 1920. II/17 Révész.”*

⁴ <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/menochio.htm>

1. kép. Giovanni Stefano Menochio: E societate Iesu hieropoliticon c. művének címlapja a soproni jezsuita kollégium possessor-bejegyzésével.

Sajnos Révész a könyvet borító pergamenlapot szakszerűtlenül távolította el, a kötéstartó szélénél körbevágta, kikerülve a két zöld textilszalagot, amely a kötetet összezárni hivatott. Ennél nagyobb gond az, hogy időközben a lefejtett pergamenlap elveszett. Nyomokból lehet következtetni, hogy rubrikált vagy iniciáléval díszített, és barna tintával írt szöveg volt az a bizonyos „rég, értéktelen latin írás”.

A fehér előzéklapok alá, a kódexlap béléseként a könyvkötő a Vizsolyi Biblia C és D jelzésű ívlapjait (a 13–14. és 19–20. oldal) használta fel (2. kép). Ez egyértelművé teszi, hogy az 1622-ben Kölnben kiadott könyvet Magyarországon kötötték be, a kötés típusát tekintve nem sokkal a megjelenése után.

2. kép. A Vizsolyi Biblia lapjai a könyv kötéstáblájában.

Az 1638-as soproni bejegyzés az első adat, amely magyarországi használatra utal.⁵ A hódoltsági területeken a jezsuiták kevéssel a török uralom megszűnése után fokozatosan építették ki iskolahálózatukat. A győri kollégium és főiskola megalapítása után, annak kisugárzásaként jelentek meg a jezsuiták Sopronban. Az evangélikus többségű és szervezett iskolarendszerrel bíró városban a tanács határozott elutasítása ellenére, II. Ferdinánd ellentmondást nem tűrő királyi parancsára nyílt meg 1636-ban a jezsuita gimnázium.⁶ Ha feltételezzük, hogy a könyvet az első tulajdonos köttette be, akkor a könyvkötőt Sopronban, vagy annak környékén kell keresnünk. Bár Sopronban csak 1788-ban vált önállóvá a könyvkötő céh, a város azelőtt is foglalkoztatott könyvkötőket. Az adott években

⁵ A pozsonyi jezsuita kollégium 1639-ben felvett jegyzéke is tartalmaz egy kötetet Menochius művéből: „*Joannis Step. Menochus Hieropolitus in 8 Colo[n]iae 1626 Joan[nes] Kinkius*” vö. Jezsuita könyvtárak Magyarországon 1711-ig I. kötet. Kassa, Pozsony, Sárospatak, Turóc, Ungvár. Sajtó alá rend. Farkas Gábor – Monok István – Pozsár Annamária – Varga András. Szerk. Monok István – Varga András. Szeged, 1990. JATE. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez; 17/1.)

⁶ *Horváth Kristóf*: A soproni katolikus gimnázium története. In: A Soproni Katolikus Gimnázium Értesítője (1895) 3–35., (1896) 3–86.; *Payr Sándor*: Draskovich György, győri püspök a soproni jezsuita kollégium alapítója. *Protestáns Szemle* 16 (1904), 77–92.

Lorenz Helm, illetve özvegye (1627–1637), Gregor Gelbhaar bécsi nyomdász és könyvkötő, majd 1636–1647 között Melchior Beldt dolgozott a városnak.

Lorenz Helm protestáns hite miatt menekült Bécsből Sopronba. Itt 1627–1632 között működött. Özvegye vitte tovább a vállalkozását, aki négy évvel élte túl a férjét. Gregor Gelbhaar a 17. század első felében Bécs legnevesebb nyomdászai közé tartozott. 1615-ben könyvkereskedőként jegyezték be a bécsi egyetem anyakönyvébe, 1624-ben császári udvari könyvnyomató volt, és privilégiumot kapott a *Wienerischer Calender* közreadására. 1640-ben egyetemi könyvnyomatói címet nyert (*Aulae et Universitatis typographus*).⁷ Nyomdájában több magyar mű is napvilágot látott. Ezeknek a szinte kivétel nélkül katolikus kiadványoknak a tükrében Gelbhaar katolikus elkötelezettsége nyilvánvaló, így nem lehetetlen, hogy ő használta fel a protestáns bibliakiadás lapjait „könyvtábla-töltelék” gyanánt. Melchior Beldt 1636–1647 között dolgozott a város részére. A későbbiekben már csupa soproni könyvkötőt ismer a szakirodalom, sőt a század második felében az igények növekedése folytán egymás mellett több mester is megélhetést talált a városban.⁸ Bárki is használta közülük töltelék-anyagként a Vizsolyi Biblia lapjait, ezáltal annak lebecsülését fejezte ki.

De hogyan is kerülhetett a komoly értéket jelentő bibliakiadás néhány lapja a kötésbe? Nem valószínű, hogy felhasználatlan nyomdai ívek kerültek el Vizsolyból akár Bécsbe, akár Sopronba, hogy makulatúraként töltelékanyagul szolgáljanak ötven évvel a nyomtatás után. Az elavulás sem lehet érv, hiszen azoknak a kódexeknek az esetében, amelyek szövege nyomtatásban, nagyobb példányszámban, esetleg emendálva megjelent, ez magyarázhatja az utólagos újra-felhasználást, de az első teljes magyar Biblia szövege kapcsán ezt nem feltételezhetjük. Még akkor sem, ha mindez közvetlenül a legelső, katolikus szerző által fordított teljes magyar Szentírás kiadását követően történt, hiszen kétséges, hogy Káldi György 1626-ban megjelent bibliafordítása feleslegessé tette volna alig fél évszázaddal a megjelenése után a protestáns fordítást.⁹ Analógiaként érdemes megemlíteni, hogy Sopronban, ugyancsak kötéstáblák borítóanyagaként Gutenberg 42 és 36 soros Bibliájából is kerültek elő lapok.¹⁰ Grüll Tibor feltételezi, hogy a Gutenberg által nyomtatott Vulgata felekezeti szempontok alapján vált feleslegessé az evangélikus többségű városban, és emiatt került a könyvkötőhöz újrahasznosításra.¹¹ Talán ugyanez indokolja a Vizsolyi Biblia lapjainak újrafelhasználását a jezsuiták, ill. egy vélhetőleg katolikus elkötelezettségű könyvkötő által.

⁷ *Soltész Zoltánné*: Gregor Gelbhaar bécsi nyomdász 1638. évi magyar kalendáriuma. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1972. Bp., 1974. 205–215.

⁸ *Szende Katalin*: A könyvkötéshez felhasznált kódextörödékek társadalom- és kultúrtörténeti összefüggései Sopronban. Magyar Könyvszemle 123 (2007), 278–310.

⁹ RMNy 1352.

¹⁰ *Grüll Tibor*: Gutenberg-törödékek a Soproni Levéltárban. Magyar Könyvszemle 110 (1994), 292–295; *Rozsondai Mariame*: A 36 soros Biblia és egy Sopronban előkerült töredéke. Uo. 295–302.

¹¹ A törödékek ráadásul ószövetségi apokrifus szövegeket tartalmaztak. Vö. Grüll i. m. 295.